

Tendenciák a mai magyar nyelvhasználatban, különös tekintettel az infokommunikációs formákra

Hungarobox

Helsinki 2014. október 9-12.

Heltainé Nagy Erzsébet

MTA Nyelvtudományi Intézet

KRE BTK Magyar Nyelvtudományi Tanszék

Vázlat, gondolatmenet

A mai nyelvi változások fő tendenciái

egyidejűség és egyensúly

analitikus és szintetikus irány

A fő irányok érzékeltetése – új formák, különös tekintettel az

i-kommunikációra és a Hungaroboxra

rövidülés – hosszabbodás

tömörítés – széttagolás

egységesülés – differenciálódás

választékosságra törekvés – stiláris fellazulás

idegen nyelvi elemek befogadása – magyarítás

részleges vagy teljes gyors magyarítás

jelentéskiterjesztés

a magyar sajátosságoktól erőteljesen különböző

(írású) „alakulatok”; egyebek

Összefoglalás, adatbázisok

Milyen változások zajlanak a mai magyar nyelvhasználatban?

A téma és a kutatói attitűd

- az MTA Nyelvtudományi Intézete nyelvi tanácsadó szolgálata - kérdések és válaszok: tanacs@nytud.mta.hu (Heltainé Nagy 2012, 2013)

Időszak: 2013-2014

- helyesírás, nyelvhasználat
- a kérdezők lakóhelye: nem releváns
- életkora, foglalkozása, munkaterülete inkább
- „résztvevő megfigyelés”, egyetemi közeg
- a Hungarobox szempontjai

(1) Milyen problémákkal találkozunk?

(2) Mi hasznosítható mindebből a Hungarobox számára?

Kiindulópont: a változásokban zajló tendenciák jellege

A nyelvhasználat és a nyelvi rendszer „teljességét” érintik

szókincs (legérzékenyebb terület, neologizmusok)

grammatika (szóképzés, toldalékolás)

mondatszerkezet (tömörítés, átszövődés)

szemantika (új, hétköznapi metaforák)

stiliztika (szépítés, lazulás)

helyesírás (idegenes, magyaros)

A fő irány kettős: egyidejűség és kölcsönös egyensúly

analitikus (széttagoló) - **szintetikus** (tömörítő)

rövidülés – hosszabbodás

tömörítés – széttagolás

egységesülés – differenciálódás

idegen nyelvi elemek befogadása – magyarítás

választékosságra törekvés – stiláris fellazulás

Egyidejű tendenciák a mai nyelvi változásokban (analitikus és szintetikus) – néhány jelenség

Széttagoló, analitikus irány (hosszabbodás) - két jellegzetes megnyilvánulás

(1) Névutós szerkezetek (2) Összetételek (többszörös)

(1) Az újabb névutók kedvelése (Kemény 2009)

keretében, során, mentén, tekintetében, vonatkozásában, alkalmával, segítségével

- *a megbeszélés keretében (a megbeszélésen)*
- *a távoktatás keretén belül (keretében)*
- *az apás szülés során (az apás szülésen)*
- ***Konzervnyitó segítségével nyissuk ki a babkonzervet!***
- ***Növekedés és tőkevonzás a nemzeti érdekek mentén.***
- ***310 Ft magasságában mozog az euró.***

(2) Összetételek

Nominalitás - „egy fogalom, egy szó”; „mozgószabály”

- *száraz szem betegség* - *száraz szembetegség*;
szárazszem-betegség
- *gumi abroncs termék díj kalkulátor* -
gumiabroncstermékdíj-kalkulátor

Tárgy: ***helyi iparűzési adó bevallás***? Hogy helyes?

A *helyi iparűzési adó* így, három szóban írva jó, ha ehhez a teljes szerkezethez jön egy utótag, akkor szabályosan így lehet leírni:

helyi iparűzési adó-bevallás

- *a helyi iparűzési adó bevallása*

Összetételek - *Móra: A legszebb nyelv*

Alapja egy diákanekdota: egy hottentotta rendőr elfogta a betörőt; a betörő megszökött, patkányketrecbe zárták

- Ejnye, hallod, de sokat beszélsz, hiszen mondhattad volna egyszerűen úgy, hogy elfogtad a ***Hottentottenstotterrottelmutterattentäterlattengitterwetterkottebeutelrattét.***

Hottentottenstotterrottelmutterattentäterlattengitterwetterkottebeutelrattét.

„Hát mégis csak legszebb nyelv a német.” (Móra)

Tömörítés – szintetikus irány

Igekötők: *-be; bealszik, besértődik, bevállal* (Ladányi 2004;
Sólyom Réka - Hungarobox)

Képzett alakok: ***érzékeny+ít*** = 'érzékennyé tesz vkit vmi iránt'
illat+o+l 'finom illatot szagol'
lájkol, fész búkol, meggugliz

Rövidítés: *lécci, viszlát, közsi(ke); oké, okés, oksi; bocs, bocsika*

Betűszók, mozaikszók, közhasználatú rövidítések, márkanevek:

KRE, Hungarobox

písz – (PC) *politically correct* (beszédmód) *gyed*,
gyed-extra, gyed extra, extra gyed (2014)

NEPTUN, Neptun(us) (isten, bolygó)

Választékosságra törekvés - stiláris lazulás
szépítés, pontoskodás

humán erőforrás (munkaügy, személyzetis)
közösségi közlekedés (tömegközlekedés)

Van-e különbség a *strandpapucs* és a *tangapapucs* között?
tangapapucs - *ujjközi papucs, lábujjközi papucs, vietnámi papucs; strandpapucs*

Jó elnevezés-e az ***elliptikus tolltartó***?

Nem, *henger alakú, ellipszis alakú tolltartó*

Választékosságra törekvés - stiláris lazulás *nagyon gratulálok*

... nyelvhelyesség szempontjából **helyes-e azt mondani, hogy "nagyon gratulálok"**. Nehezen tudom elfogadni a *nagyon* határozószót, annak ellenére, hogy sokan használják ...

A *nagyon* határozószónak illetően, eleinte humoros, később modoros alkalmazása - bizonyára a reklámok hatására – népszerű: ***nagyon Balaton, nagyon csoki.***

Ebbe a sorba illik a ***nagyon gratulálok*** is. Nyelvileg nem helytelen, van némi érzelmi töltése is: - *nagyon nagy szeretettel, nagyon nagy örömmel, elismeréssel, szeretettel gratulálok.*

Idegen elemek befogadása – magyarítás (erről bővebben)

Fogalom- és szókölcsonzések

(korszerű technológiák, tudástranszfer, életforma stb.)

Egyik közismert, sokakat érintő területe az e-nyelv :

- diák, tanár, nagymama (*X. Y. Z. nemzedék, elektronagyi*)
- Hungarobox-szótár

Általános jellemzők:

gyors változások, átvételek, magyarítás; **régi-új metaforák**

- *a számítógép, laptop, tablet*
- ***lefagy, lemerül, alszik, alvó állapotban van; lelke van***
- ***okostelefon (iPhone; nem okosmobil lett!)***
- ***jól ismert az egér – mouse*** univerzális metafora

*Az **egér is madár?** (A **veréb is madár?**) Avagy a **madár is egér?***

*A **macska megfogta az egeret.** – **Vettem egy új egeret.***

(az élőlény és az eszköz alakja, színe, mozgékonysága, farkincája)
„Talán 60 év alatt nem furcsa a *vettem egy egeret.*”

madár** – új hardvereszköz - **térbeli egér

Leonar3Do – Rátai Dániel – egy integrált szoftver és hardver platform, amely virtuális valóság (VR: Virtual reality) környezetet képes teremteni. Segítségével a térben lehet objektumokat alkotni, tetszőlegesen változtatni és elemezni.

A térbeli egeret, a „madarat” szárnyszerű kinövésekkel látták el a jobb fogás *érdekében*. Tartozik hozzá egy 3D-szemüveg, egy speciális monitor, amely érzékeli a felhasználó által viselt szemüveg és a kezében lévő „madár” helyzetét. A felhasználó tekintete előtt, a monitorból kilépve háromdimenziós kép jelenik meg, amellyel rögtön interakcióba is léphet: megragadhatja, forgathatja, kedve szerint alakíthatja.

A soft (hard) - metaforikus kiterjesztései – puha tudományok puha jog, puha politika, puha diktatúra

puha kilépő

Egy igen érdekes kifejezéssel találkoztam, amit édesapámnak küldött az ..., amire nem tudok választ adni mit jelent. Bízom Önökben, hogy tudnak választ adni rá!
Íme a kifejezés: ***Ön, mint késői puha kilépő.***

pihe-puha kádkilépő ☺

Válasz

Ennek a bankszakmai, angolból átvett kifejezésnek az alapja a ***puha*** metafora (más területen, például a számítástechnikában is használatos, *softver, hardver*), amely feltehetően a hitelkezeléssel vagy egyéb pénzügyi folyamatokkal kapcsolatosan a ***pénzügyi folyamat puha (soft) szakaszára utal, a kezdeti, a még enyhébb intézkedésekre (tájékoztatás, felszólítás, szerződésmódosítás, fizetési könnyítés).*** Az ezt követő ***kemény (hard)*** szakaszban felmondják a szerződést, jogi eszközöket, behajtást, foglalást alkalmaznak. A *puha kilépő* tehát feltehetően még 'a korai, az enyhébb intézkedésekkel járó időszakból való kilépési lehetőséget jelent.

Idegen szó átvétele – 1. használata magyaros formában

természetes, gyors megoldás - a szókincs bővítésre

qualification – kvalifikáció (régiesen latin forma, új megjelenés)

portfolio – portfólió

cafeteria – kafeteria – kafetéria

single – szingli; *selfy* – szelfi

az internetkommunikáció területe:

chat – cset (*chatel* vagy *csetel*)

skype – szkájp (*skype-ol*, *szkájpol*)

Wifi – vifi (*wifiz*, *wifizik*)

Problémák: Hogyan ejtsük? Hogyan írjuk?

- nemzetközi, idegennyelv-barát

- magyarosan - melyik változat, melyik ejtés szerint

Idegen szó(elem) magyaros formában 2.

természetes, gyors megoldás - a szókincsbővítésre – 2 új átvétel

hip-hop zene - írásmód? *(hipp-hopp!)*

... az afriai alapú hiphop (**hip-hop**) zenének van-e hivatalos magyar írásmódja, mert a sajtóban (a szaksajtóban is) különböző megoldások szerepelnek.

Írásgyakorlat: *hip hop, hip-hop, hiphop*. Mivel az angol forma kötőjeles, a ***hip-hop zene*** írásmód áll legközelebb az eredetihez.

Contactless bankkártya, fizetési mód – *Master Card Pay Pass, Visa Pay Wave; 'érintésmentes, egyérintéses'*
- ejtés, írás?

„Contactless pályázat” - *Minek nevezzetek?*

Pályázat a Magyar Bankszövetség kiírásában (2014. okt.15-ig)

Két képző: -l és -z képző; mikor, melyik, miért?

Szkájpólunk vagy skype-olunk/-ozunk? Vagy jobban tesszük, ha kerüljük az igésítést? Ha van rá megoldás, mire hivatkozhatunk?

- *skype-ol, szkájpól; like-ol, lájkol*
- **Facebook-ol/ *fészbúkol/fészbúkozik*** (mindkettő)

fészbúkol, fészbukol

Aki nem fészbúkol, az nem is létezik jelenleg.

A sok munkakerülő, aki csak fészbukol egész nap ...

fészbúkozik, fészbukozik

Ha nem lehet fészbúkozni, akkor másik állást nézek.

twitterel/twitterezik

Latinul is twitterezik XVI. Benedek pápa.

- **Google, Google-zik; guglizik; meggugliz, megguglizza**

Idegen szó 4. Régi – új átvételek

Már meglévő idegen szavak jelentésének kiterjesztése

monitoring 'műsorfigyelés' - mindenféle 'figyelőszolgálat'

humanitárius 'emberbaráti' - általában az emberrel kapcsolatos'
„*humanitárius katasztrófa*”

alumni 'egy adott iskola végzett diákjai', öregdiákok

<http://www.kre.hu/alumni/index.php/bemutatkozas/mi-is-az-alumni>

- főnév, de melléknévi értelemben használják (az i képző miatt?):

alumni oldal, alumni iroda, alumni portál stb.

interjú – 'beszélgetés', ma *állásinterjú*

koncert – komolyzenei 'hangverseny', ma könnyűzenei műsor

Átvételek 5. Újabb nyelvi problémákat okozó átvételek A magyar sajátosságoktól erősen különböző nyelvi alakulatok

a legújabb fogalmaknak nincs célnyelvi megfelelőjük - **írásuk**

„Full HD képek”, „MPEG 4 AVC HD tuner”

Márkanevek - szaknyelvi, terminológiai/és köznyelvi kérdéseket egyaránt fölvetnek

iPhone; iPad, i-Mac (ájped, iped, ipad); iPad-ek (ipadok)

i = infokommunikációs, i = intelligens (nagybetű előtt is megmarad; *e-mail*)

... hogyan lenne helyes a következő mondatban az **iPhone** szó:
kis vagy nagy *p*-vel ...

Na, ezt az **iPhone-os** kiegészítőt azonnal megvenném?

Na ezt az **iphone-os** kiegészítőt azonnal megvenném?

iPhone 6-os, iphone 6, iPhone 6

[Egy Nokia, ami veri az iPhone 6-ot](#) (Lumia 930)

A többi okostelefon is pont úgy hajlik, mint az **iPhone 6**? *iPhone 8*

Belső keletkezésű újdonságok 1. (szintetikus irányú)

deviszont (2013-tól)

Azzal kapcsolatban szeretnék érdeklődni, hogy a **de** vagy **viszont** szó egyben írva történő alkalmazását elfogadták, és valóban már így is használható: **deviszont**?

A mindennapi beszédben meglehetősen gyakori a *de* és a *viszont* kötőszavak együttes használata. Valamivel több a jelentéstartalma, mint a puszta ellentétes szembeállítás; a *viszont* valamiféle kölcsönösségre, viszonyosságra is utal.

A gyakorisági adatok alapján kötőszóként bekerült ***A magyar nyelv nagyszótára 2013-ban megjelent V. kötetébe (deviszont szócikk)***, tárgyalja a Nyelvművelő kéziszótár (2005) ***de viszont*** szócikke is. A használat alapján a szótárak tehát már kodifikálják, rögzítik.

Kötőszóként létezik a *deviszont*; "elfogadható" a használata, nem érdemes "hibának" minősíteni. Hogy ki, miként viszonyul hozzá, az egyéni stiláris érzékenységén múlik.

Belső újdonságok 2. - lécci (szintetikus stiláris változások)

„léccives tolj nekem egy mélt, mert lenne pár kérdésem”

Tisztelt Nyelvész! Segítségét kérem a légyszives szó helyes rövidítésével kapcsolatban. Válaszát előre köszönöm!

A **légy szíves!** kifejezésnek szabályos rövidítése a **légy szí!** volna, de ez szótárban nincs rögzítve mint állandósult rövidítés.

Szokásos a *légyszí*, sőt a *lécci*, *léci* változat is, de ezek a lazább, bizalmas nyelvhasználatban, szlengben használatosak.

A *légy szíves!* egyébként nem túl hosszú, úgyhogy nem sok többletenergia a hosszabb alak kiírása.

Belső újdonságok 3. - *sec perc, se perc, seperc*

Kedves MTA, fordítás közben belefutottam abba a kifejezésbe, hogy "seperc alatt". Én így látom helyesnek leírva, de azért csak megnéztem az önök oldalán, és nem található az adatbázisban.

Láttam már így is: *sec perc*, és így is: *se perc alatt*.

Melyik lenne a helyes?

Tisztelt Uram! Igen, ezek az alakváltozatok élnek a mai nyelvhasználatban, az oldottabb beszélt nyelvi változatokban.

Legrégebbi a *sec perc*, amely összefügghet a *sec* 'szekundum' értelmű rövidítéssel is, de persze a hangalak játékosága a döntő. A *se perc* a *semmi perc* rövidülése is lehet.

Mindegyik használatos, nincs szótározott "helyes" alak.

A „mi oldalunk”: <http://helyesiras.mta.hu>

Nehézségek - MID-en, avagy mindenkinek?

Játszass!

Segítségét szeretnénk kérni egy kiadványunk tervezett szlogenjével kapcsolatban. Nyelvhelyességileg, helyesírásiilag megfelelő-e ez a kifejezés:

„Taníts jó példát: Játszass tisztán”

A mondat végére javasolnék felkiáltójelet, a kettőspont helyett vesszőt:

Taníts jó példát, játszass tisztán!

A *játszik* műveltető alakja, a *játszat*, felszólító módban szabályosan *játszass!* – meglehetősen nehézkes, szlogenben meg különösen. A *példát tanít* – is sántít, meg a *tiszta játék* jelentéstartalma is homályos.

Megfontolásra ajánlom: *Mutassatok jó példát, játsszatok tisztán! Tiszta játékkal mutass jó példát! Legyen a tiszta játék a (jó) példa! Tiszta játékkal - tiszta játéokra taníts!*

Nyelv és logika

katasztrófavédelem I.

(1) A *katasztrófavédelem* helyes-e így?

Nem lenne logikusabb a *katasztrófaelhárítás*?

Példák: *gyermekvédelem*, tudjuk, hogy a gyermekek védelmével foglalkozik, *kémelhárítás*, ez is elég világos!

Volt a *balesetvédelem*, amiből lett a *balesetelhárítás*.

(2) Alapvetően ellenkezik ennek a szóösszetételnek használata nyelvünk szellemével

(3) A katasztrófát nem védeni kell, hanem elhárítani

Nyelv és logika

katasztrófavédelem II. (válasz)

Abban egyetértünk, hogy a *vagyonvédelem, gyermekvédelem, jogvédelem, nyelvvédelem a vagyon(nak), gyermek(nek), jog(nak), nyelv(nek) a védelme*. Ebbe Ön szerint „logikailag” nem illik a *katasztrófavédelem*.

De a nyelv logikája nem ilyen egyszerű! **Értelmezhető** összetettebb, ún. **jelentéssűritő összetételnek** is ez a típus, **'valamitől való védelem'** jelentésben: *tűzvédelem, sugárvédelem, munkavédelem, balesetvédelem*. Itt sem a *tüzet, a sugarat, a munkát, a balesetet* védjük.

Gondoljon például a *halászlére, csikóstokányra, babapiskótára*.

Vagy a *sétálóutcára, játszótérre*. Vagy arra, hogy aki *leszáll* a buszról, az sem *repül*, a *nincstelen ember* sem 'nincs nélküli' stb.

Ezek mind „rossz szavak” volnának?

Összefoglalás

Ellentétes irányú tendenciák egyidejű jelenléte

nyitott, befogadó szemlélet – belső magyarázó törekvés

Globális infokommunikációs nyelv

befogadó attitűd – gyors átvételek, alaki magyarázó

ejtési nehézségek – az angol ismerete segíti

az írás kérdésköre – lassan követi a nyelvhasználatot

Fő kérdés: eredeti avagy fonetikus (ejtés szerinti) írás

- konzervatív szemlélet - eredeti írásmód

- sok a bizonytalanság - ejtésváltozatok

- maguk a beszélők is eltérő módon vélekednek

(Anya)nyelvtudatos magatartás – identitás – Hungarobox

Hivatkozások

Heltainé Nagy Erzsébet 2012. Nyelvhasználati minősítések, a helyes-helytelen a tanácsadói gyakorlatban. Magyar Nyelvőr 136. évf. 4. szám. 394–406.

<http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1364/136406.pdf>

Heltainé Nagy Erzsébet 2013. A nyelvi tanácsadás területei és újabb eszközei az MTA Nyelvtudományi Intézetében

<http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=505>

Kemény Gábor 2009. Az analitikus kifejezésmód érvényesülése újabb nyelvhasználatunkban. Magyar Nyelvőr: 263—274.

<http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1333/133302.pdf>

Ladányi Mária 2004. Rendszer – norma – nyelvhasználat: Igekötős neologizmusok „helyi értéke”.

http://ladanyi.web.elte.hu/LM_Rendszer_norma.pdf

Adatbázisok

MTA Nyelvtudományi Intézet

Nyelvművelő és Nyelvi Tanácsadó Kutatócsoport:

<http://www.nytud.hu/oszt/nyelvmuvelo/gyik/index.html>
tanacs@nytud.mta.hu

Interaktív helyesírási tanácsadó portál

<http://helyesiras.mta.hu/>

További adatbázisok:

<http://www.nytud.hu/adatb/index.html>

<http://corpus.nytud.hu/e-szokincs/szovegtar/>

<http://corpus.nytud.hu/mnsz/>

<http://corpus.nytud.hu/utonevportal/>

Köszönöm figyelmüket!

heltaine.nagyertzsebet@gmail.com